

**"KUKAAN EI VOI MÄÄRITELLÄ TÄMÄN KATSEEN
SUKUPUOLTA."
EI-BINAARI SUKUPUOLIKOKEMUS TANELI VILJASEN
TEOKSESSA *VARJOJA, USVAA. ESSEE SUKUPUOLESTA.***

Katri Rahikkala
Kandidaatintutkielma
Kirjallisuus
Musiikin, taiteen ja
kulttuurin tutkimuksen
laitos
Jyväskylän yliopisto
Kevät 2023

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta Humanistis-yhteiskuntatieteellinen	Laitos Musiikin, taiteen ja kulttuurin tutkimuksen laitos
Tekijä Katri Rahikkala	
Työn nimi "Kukaan ei voi määritellä tämän katseen sukupuolta." Ei-binaari sukupuolikokemus Taneli Viljasen teoksessa <i>Varjoja, usvaa. Essee sukupuolesta</i> .	
Oppiaine Kirjallisuus	Työn laji Kandidaatintutkielma
Aika Kevät 2023	Sivumäärä 23
Tiivistelmä <p>Tutkimuksessani tarkastelen Taneli Viljasen <i>Varjoja, usvaa. Essee sukupuolesta</i> (2020) teoksessa ilmenevää ei-binaaria sukupuolikokemusta. Tutkin sitä, kuinka kokemus ilmenee ja kuinka kokemusta ilmaistaan kirjallisesti. Tutkimukseni tarkoituksena on sukupuolikokemuksen analysoinnin lisäksi ottaa osaa keskusteluun sukupuolen moninaisuudesta ja ilmentää sukupuoleltaan ei-binaarin yksilön asemaa yhteiskunnassamme.</p> <p>Tulkitsen kohdeteosta hermeneuttisfenomenologisen lähiluvun menetelmällä, jonka avulla tutkin kokemusta jäsentäviä, luokiteltavia ulottuvuuksia. Teoreettisesti tutkimukseni nojaa Judith Butlerin teoriaan sukupuolen sosiaalisesta alkuperästä ja performatiivisuudesta. Tutkimusta viitoittaa myös Sara Ahmedin queer-fenomenologinen teoria ideologisesti suuntautuneista ja suuntaavista tiloista, sekä yksilöä suuntaavista yhteiskunnallisista normeista. Lisäksi analysoin sukupuolikokemusta Maurice Merleau-Pontyn ruumiinfenomenologian kautta.</p> <p>Tulokset osoittavat, että esseeteoksessa esitetty ei-binaari sukupuolikokemus on moniulotteinen ja alati muuntuva. Sukupuoli näyttäytyy yhtä aikaa olemassa olevana ja olemattomana kokemuksena, joka liikkuu erilaisten asioiden rajapinnoilla tai niiden välissä. Rakenteellisesti teos muodostaa kokonaisuuden, jossa sukupuolikokemus voidaan jakaa ruumiillisiin, tilallisiin, sosiaalisiin ja eksistentiaalsiin ulottuvuuksiin. Analyysi osoittaa, että ei-binaari sukupuolikokemus kietoutuu lähes kaikkeen yksilön elämässä ja muotoutuu suhteessa omaan ruumiiseen, tilaan, yhteiskuntaan ja olemassaoloon. Analyysistä on pääteltävissä myös se, että binaarilla sukupuolijärjestelmällä on paljon valtaa yhteiskunnassamme. Teoksessa painottuu toive sukupuolen määrittelyn vapaudesta ja toisaalta pakollisen määrittelyn lakkauttamisesta, jotta jokaisen sukupuolikokemus tulisi tunnistetuksi ja tunnustetuksi.</p>	
Asiasanat Muunsukupuolisuus, ei-binaarius, queer, fenomenologia, ruumiillinen subjekti	
Säilytyspaikka Jyväskylän yliopisto	
Muita tietoja	

SISÄLLYS

1	JOHDANTO	1
2	TEOREETTINEN VIITEKEHYS	4
2.1	Queer-tutkimus ja sukupuolen määritelmä	4
2.2	Queer-fenomenologia	5
2.3	Ruumiillinen subjekti	7
3	<i>VARJOJA, USVAA</i> - SUKUPUOLIKOKEMUKSEN ANALYYSI	8
3.1	Sukupuolen ruumiillisuus	10
3.2	Sukupuoli ja tila	11
3.3	Sukupuolen sosiaalinen ulottuvuus	13
3.4	Sukupuolikokemuksen eksistentiaalisuus	15
4	LOPUKSI	17
	LÄHTEET	20

1 JOHDANTO

Tässä tutkielmassa tarkastelen muunsukupuolisuuden kokemusta Taneli Viljasen teoksessa *Varjoja, usvaa. Essee sukupuolesta* (2020, jatkossa VU). Taneli Viljanen on suomalainen kirjailija, joka määrittelee itsensä muunsukupuoliseksi. Hän on kokeellinen prosaisti, joka on kirjoittanut tutkimukseni kohdeteoksen lisäksi muitakin sukupuolisesti spekulatiivisia teoksia (esim. *Kaikki tilat ovat täynnä aaveita* 2013). *Varjoja, usvaa* on autobiografinen, refleksiivinen ja filosofinen esseeteos, joka pitää sisällään niin typografista luettelointia, pohtivaa asiakirjoitusta, lyhyitä proosarunomaisia katkelmia kuin asiapitoista pohdintaa. Sukupuolikokemuksessa on monia ulottuvuuksia, jotka ilmenevät muistojen, elettyjen kokemusten sekä tuntemusten kautta. Muunsukupuolisuuden kokemuksen haastavimpia kysymyksiä käsitellään esseessä proosarunouden ja pohtivan ilmaisun keinoin. Esseessä esitellään esimerkiksi ajatus taiteesta erityisenä kielenä, joka nähdään ainoana keinona kuvata muunsukupuolisuutta kattavasti.

Muunsukupuolisuus on käsitteenä jokseenkin tuore (Juvonen 2019, 14) ja sen merkitys tuntuu olevan edelleen yleisen arkipuheen tasolla hämärän peitossa. Seta ry määrittelee muunsukupuolisuuden seuraavasti: ”Muunsukupuolinen ihminen voi olla sekä mies että nainen, jotakin mieheyden ja naiseuden väliltä tai sitten tyystin tämän jaon ulkopuolelta. Muunsukupuolisuus voi toimia kattokäsitteenä muillekin ei-binäärisille sukupuoli-identiteeteille, esimerkiksi gender fluid, gender queer ja sukupuoleton.” (Seta ry 2021.) Viljanen määrittelee teoksessaan muunsukupuolisen olevan ”ihminen, joka ei ole mies eikä nainen; joka on jotain siltä väliltä, tai jotain tämän binäärin ulkopuolella, tai ei koe olevansa mitään sukupuolta, esimerkiksi.” (VU, 7.) Määritelmät ovat siis samansuuntaisia, mutta kuten Tuula Juvonen nimeämistä koskevassa tutkimusartikkelissaan toteaa, kaikki sukupuolta ja seksuaalisuutta kuvaavat termit ovat suhteellisia ja alati muutoksessa olevia käsitteitä. Toisaalta käsitteet ovat myös tärkeitä, sillä jonkin asian tai ilmiön nimeäminen tekee siitä konkreettisempaa, olemassa olevaa. (Juvonen 2019.) Tutkielmassani käytän synonyymeina muunsukupuolisuuden ja ei-binaariuden käsitteitä, koska ne kuvaavat parhaiten kohdeteoksessa kuvattua sukupuolikokemusta. *Transsukupuolinen* toimii usein kattokäsitteenä, joka sisältää myös muunsukupuolisuuden (Trasek ry 2022), mutta jätän käsitteen tutkielmani

ulkopuolelle, koska käsite viittaa vahvasti myös sukupuolen korjaamiseen kahden binaarin välillä, mikä ei ole tutkimukseni kohde. Käytän muunsukupuolisuuden lisäksi käsitettä *cis-*, joka tarkoittaa syntymässään määritettyyn binaariin sukupuoleen identifioituvaa henkilöä (Trasek ry 2022).

Lähestyn muunsukupuolisuuden kokemusta kohdeteoksessa hermeneuttisfenomenologisen lähiluvun menetelmän avulla. Käytännössä lähiluku on tekstin lukemista useaan kertaan, eli lukemisen toistoa. Lähiluvun prosessin voidaan ajatella etenevän syntagmaattisesta paradigmaattiseen lukutapaan, eli tekstin ketjumaisesta tarkastelusta siirrytään sen osia vertailevaan ja yhdistelevään tapaan. (Pöysä 2010, 338–340.) Lähiluku tarkoittaa siis tarkkaavaisuutta tekstin yksityiskohtien suhteen (Mikkonen 2014, 83). On tärkeää huomata, ettei esimerkiksi vastakarvaan lukeminen palvelisi tutkimukseni tavoitteita, sillä *Varjoja, usvaa* on jo lähtökohtaisesti ”queer” teos. Täten kirjan queer-sanomaa ei tarvitse erikseen kaivaa esiin sitä tarkoitusta palvelevan menetelmän avulla. Hermeneuttisfenomenologinen lähestymistapa auttaa etsimään ja erittelemään muunsukupuolisuuden kokemuksen ilmenemisen tapaa ja kokemuksen ulottuvuuksia.

Hermeneutiikka näkyy tutkimuksessani siten, että tulkinta ohjaa analyysiani. Voidaan ehkä ajatella, että tulkiten tulkintaa, sillä kokemus on jo jollain tavalla tulkittu, kun se on kirjoitettu auki. Tulkinta ei itsessään vielä ole tietämistä, mutta tulkinnan mukana tutkittava ilmiö tulee käsitettäväksi ja näkyvämmäksi (Mikkonen 2014, 65–66). Hermeneutiikan lisäksi fenomenologia ohjaa kysymyksen asettelua ja tulkintaani: tutkimukseni tarkoituksena ei ole selvittää mitä muunsukupuolisuus on, vaan *miten* muunsukupuolisuuden kokemus näyttäytyy tekstissä. Tutkimukseni on siis abduktiivista: ajatteluni ohjaavat queer-teoreettinen sekä queer-fenomenologinen viitekehys, mutta sukupuolikokemuksen tutkimusta määrittävät ennen kaikkea kohdeteoksesta nousevat seikat ja niistä tehdyt tulkinat. Abduktiivisuus näkyy tutkimuksessani myös siten, että pyrin selittämään teoksessa ilmenevää sukupuolikokemusta nojautumalla teorioihin ja aiempaan tutkimukseen.

Queer-kirjallisuudentutkimuksen kenttä on melko laaja, ja usein sukupuolen sekä seksuaalisuuden tutkimus limittyvät tai kietoutuvat toisiinsa erottamattomasti. Muunsukupuolisuutta tai ei-binaariutta on tutkittu kirjallisuudessa (esim. Karkulehto 2007; Kekki & Ilmonen 2004; Rowen 2018), mutta valtaosa tutkimuksista keskittyy sekä sukupuolen että seksuaali-identiteetin tai seksuaalisen suuntautumisen tutkimukseen. Queer-narratologiaa ja queerin esiintyvyyttä suomalaisessa kirjallisuudessa on tutkinut esimerkiksi Joonas Säntti (Säntti 2019; Säntti 2021). Säntti on tutkinut myös Viljasen aiempaa tuotantoa (Säntti 2020), mutta ei kuitenkaan tutkielmani kohdeteosta. Trans- ja queer-aiheista löytyy myös kandidaatin- ja maisterintutkintoja (esim. Lehti 2022; Aarnio 2022; Volanen 2018), jotka keskittyvät pääasiassa identiteetin, henkilöhahmojen ja ”kaapissa olemisen” tutkimukseen. Muunsukupuolisuuden omakuvia ja näkyvyyttä valokuvataiteessa on tutkinut esimerkiksi Utu-Tuuli Jussila (2021). Ei-binaaria sukupuolikokemusta autobiografisissa esseeteoksissa on Suomessa tutkittu esimerkiksi psykologian alalla (Kähkönen 2018). Aiempi queer-kirjallisuudentutkimus tuntuu keskittyvän joko täysin tai osittain seksuaalisuuden tutkimiseen. *Varjoja, usvaa* ei kuitenkaan sisällä kuvausta tai pohdintaa *seksuaali-identiteetistä* tai *seksuaalisesta suuntautumisesta*, vaan

teos perustuu yksinomaan sukupuolikokemuksen kuvaukseen ja pohdintaan. Queer-kirjallisuudentutkimus on kohdistunut sukupuolen osalta lähinnä sukupuolen representaatioihin, queer-hahmoihin tai narratologiaan. Ei-binaarin tai muunsukupuolisen kirjoittajan omista kokemuksista kumpuavaa sukupuolikokemusta kirjallisuudessa on siis tutkittu melko niukasti, mikä luo tutkimukselleni relevantin paikan kirjallisuuden queer-tutkimuksen piirissä.

Tutkimalla sukupuoleen liittyviä ei-binaareja kokemuksia voidaan nähdäkseni lisätä ymmärrystä muunsukupuolisuudesta ja sen merkityksestä. Tutkielmani tehtävänä on osallistua keskusteluun sukupuolen moninaisuudesta ja ottaa osaa sukupuolen käsitteen emansipointiin kahden binaarin oletuksen välillä. Tutkimukseni pyrkii vastaamaan kysymyksiin, miten ei-binaari sukupuolikokemus ilmenee kohdeteoksessa, ja millaisia ulottuvuuksia sukupuolikokemus pitää sisällään? Olen siis kiinnostunut siitä, kuinka muunsukupuolisuuden ei-binaari kokemus muodostuu, ja millaisilla ehdoilla sen on mahdollista muodostua.

Ajatteluani ohjaa etenkin Judith Butlerin teoria sukupuolen sosiaalisesta ja performatiivisesta luonteesta. Tulkintani tukena on myös Sara Ahmedin queer-fenomenologinen teoria, jonka mukaan asuttamamme tilat ja niissä olevat objektit ovat ideologisesti suuntautuneita ja suuntaavat ajatteluamme sekä käyttäytymistämme. Nojaudun tutkimuksessani myös osin kokemuksen tutkimuksen perinteeseen. Kokemuksella tarkoitan tässä tutkimuksessa ilmiötä, joka on samaan aikaan ainutlaatuinen ja subjektiivinen, mutta myös tunnistettavissa oleva ja yhdistävä (Toikkanen & Virtanen 2018, 9). Taiteessa ja etenkin kirjallisuudessa kokemusta on tutkittu enimmäkseen vastaanoton, affektien ja kognitiivisen narratologian näkökulmista käsin (Toikkanen & Virtanen 2018, 10), mutta tämän tutkimuksen pyrkimyksenä on selvittää muunsukupuolisuuden kokemuksen ulottuvuuksia ja kokemuksen ilmenemisen tapaa. Erittelen tutkimuksessani ei-binaarin sukupuolikokemuksen ulottuvuuksia ja ilmentymiä, joita pyrin selittämään ja tulkitsemaan teoreettisen viitekehyksen sekä käsitteiden avulla.

Tutkielmani etenee teoreettisen viitekehyksen esittelystä Maurice Merleau-Pontyn ruumiillisen subjektin käsitteen määrittelyyn. Käsite tuo konkretiaa ja näkökulmaa queer fenomenologiselle pohdinnalleni ja osaltaan myös selittää kohdeteoksessa ilmenevää sukupuolikokemusta. Analyysini keskiöön nousevat kohdeteoksesta sukupuolikokemuksen ruumiilliset, tilalliset, sosiaaliset ja eksistentiaaliset ulottuvuudet. Lopuksi tiivistän analyysini tulokset ja pohdin, kuinka ei-binaarin sukupuolikokemuksen ymmärtäminen ja huomioiminen voisi mahdollisesti muuttaa yhteiskuntamme rakenteita.

2 TEOREETTINEN VIITEKEHYS

2.1 Queer-tutkimus ja sukupuolen määritelmä

Queer-tutkimus alkoi 1980-luvulla muotoutua omaksi tutkimussuunnakseen feministisen sekä lesbo- ja homotutkimuksen piiristä. Käsitteenä queer tarkoittaa eksplisiittisesti "vinoa" tai "outoa", ja sitä käytettiin aiemmin homoseksuaaleja halventavana haukkumasanana. (Hekanaho 2010, 145.) Vähemmistöjen oikeuksia puolustavat aktivistit ottivat termin kuitenkin haltuunsa ja käänsivät sen merkityksen vähitellen neutraaliksi sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöjä koskevaksi kattokäsitteeksi. 1990-luvulla feministiteoreetikko Teresa de Lauretis "lanseerasi" queer-termin akateemiseen kontekstiin. Tuolloin postmodernististen teorioiden vaikutus eri tieteenaloilla oli merkittävää, ja niiden kritiikki kohdistui muun muassa erilaisiin binaareihin kategorioihin. (Selden, Widdowson & Brooker 2005, 252–254.)

Queer-teoria syntyi vastustamaan kaikkea keskiluokkaista, kategorisoivaa ja binaaristi määriteltyä. Postmodernin ajattelun vaikutus homo- ja lesbotutkimukseen antoi pitkälti alkusysäyksen queer-tutkimukselle myös kirjallisuuden tutkimusalalla. (Selden ym. 2005, 252.) Sukupuolikäsitysten, seksuaalisuuden ja binaariuden merkittävimpiä, kriittisiä teoreetikkoja ovat olleet muun muassa Eve Kosofsky Sedgwick, Jonathan Dollimore ja Judith Butler (mts., 247, 254–257). Sedgwickin *Epistemology of The Closet* (1990) ja Butlerin *Gender Trouble* (1990) merkkiteokset ovat queer-tutkimuksen ydinteoksia, joita on sovellettu paljon eri tieteenaloilla, myös kirjallisuudentutkimuksen parissa.

Judith Butlerin teoria sukupuolen rakentumisesta, sen sosiaalisesta alkuperästä sekä performatiivisuudesta, on tutkimukseni pohjateoria. Butlerin mukaan sukupuolen määrittelyä ohjaavat ennen kaikkea sosiaaliset rakenteet (Butler 2006, 54–55). Biologisen tai anatomisen sukupuolen määrittelyä edeltää sosiaalinen määritelmä, sillä binaarit sukupuolet ovat siinä määrin muuttuneet instituutioiksi, että ilman niiden määritelmää ihmistä ei koeta edes inhimilliseksi olennoksi. Sosiaalinen sukupuoli merkitsee ja erottelee ihmiset kulttuurisesti omiksi kategorioikseen. (Butler 2006, 56–59, 69.) Sukupuolen dualismiin perustuvan

määrittelyn pakollisuus lähtee siis liikkeelle heti syntymästä ja seuraa ihmistä läpin elämän, halusi hän tai ei. Usein sukupuolen valtaan ja olemassaoloon havahdutaan vasta silloin, kun yksilön itsensä kohtaama tai havaitsema sukupuolikokemus ei kannattele binaaria dualismia (mts., 192). Sukupuolen määrittely toimittaa yksilön olemisen ja olemiseen liittyvän jaon joko miehenä tai naisena olemiseen (mts., 203).

Binaarien sukupuolten toistamisen jatkuvuutta ja koherenssia pidetään tärkeämpänä kuin vapautta itsemäärittelyyn tai oikeutta sukupuoli-identiteetin muutokseen elämän aikana. Sukupuoli itsessään ei ole luonnollinen fakta, vaan valtaosa sukupuoleen liitetyistä ominaisuuksista on performatiivisia. Sukupuoli on siis ennen kaikkea performanssi, eli tekemistä, eikä näiden performatiivisten ilmausten taustalla ole mitään valmista tai annettua sukupuoli-identiteettiä (Butler 2006, 79–80). Sukupuolittuneimpia objekteja maailmassamme lienevät kautta aikojen olleet vaatteet. Naisoletetut taistelivat itselleen oikeuden käyttää housuja, mutta tulen analyysissäni osoittamaan, että mieheksi oletetun yksilön hameen tai mekon käyttäminen arjessa on edelleen yhteiskunnassamme tabu. Sukupuolen performatiivisuuden ajatus kyseenalaistaa kuitenkin normitetut ihanteet. Normatiivista sukupuolta on mahdotonta ruumiillistaa, ja näin ollen sukupuoli on lähtökohtaisesti pelkkää toistoa ja jäljittelyä (mts., 232). Toisin sanoen sukupuolta ei olisi lainkaan olemassa ilman niitä performatiivisia tekoja, jotka halutaan nähdä sukupuolittuneina, kuten esimerkiksi tietynlainen pukeutuminen tai tyyli.

Tutkielmassani sukupuolen ontologiset ja filosofiset kysymykset ovat hyvin esillä, ja Judith Butlerin sukupuolifilosofiset näkemykset sukupuolen performatiivisuudesta ja konstruktiivisuudesta tukevat analysoimaani ei-binaaria sukupuolikokemusta. Samalla tutkimukseni haastaa Butlerin jalanjäljissä edelleen sukupuolen kategorisoinnin tarvetta ja sen valtaa yhteiskunnassamme. Erittelen kohdeteoksessa ilmenevää muunsukupuolisuuden kokemusta ruumiillisuuden, suuntautumisen ja suuntautuneiden tilojen sekä olemassaolon tuntemusten kautta. Tilojen ja ruumiillisuuden avulla tuon esille sukupuolikokemuksen ilmenemisen tapoja ja sukupuolen määrittelyn pakonomaista vaatimusta yhteiskunnassamme. Tutkimukseni tarkoituksena on myös osoittaa, kuinka vaikeaa sukupuolen määrittely on, ellei sukupuolikokemus vastaa annettua mies-nainen-dualismia ja niihin liitettyjä ominaisuuksia.

2.2 Queer-fenomenologia

Fenomenologisessa ajattelussa maailman ajatellaan olevan olemassa, koska havaitsemme sen (Pulkkinen 2010, 29). Subjektin tietoisuuden katsotaan olevan tärkeä tekijä maailman ja merkitysten syntymisessä ja hahmottamisessa (Korsisaari 2014, 295). Fenomenologia ei ole kiinnostunut siitä, mitä maailma on, vaan miten maailma ilmenee meille olemassa olevana todellisuutena. Fenomenologia pyrkii tutkimaan kokemusmaailman yleisiä rakenteita tuomalla kokemukset osaksi yhteiskunnallista keskustelua todellisuudesta ja sen merkityksistä (Miettinen, Pulkkinen & Taipale

2010, 11.) Ilmiötä, jossa ihminen pysähtyy ja havahtuu ihmettelemään maailmaa ja maailman ilmiöiden ilmenemisen tapaa kutsutaan fenomenologiseksi reduktioksi (Hotanen 2010, 136). Voidaan siis ajatella, että ihminen havahtuu esimerkiksi jonkin normatiivisen rakenteen, kuten binaarin sukupuoliin, olemassaoloon vasta kohdatessaan jotain siitä poikkeavaa.

Sara Ahmedin queer-fenomenologisessa teoriassa tilan, ruumiiden ja objektien katsotaan olevan suuntautuneita, suuntaavia ja suunnattuja. Tilat ja niissä olevat objektit suuntaavat ihmisiä. Yhteiskuntamme tarjoaa meille suoria ”janoja”, jotka ohjaavat elämään ja toteuttamaan asioita tietyllä ennalta määrättyllä ja toistuvalla tavalla (Ahmed 2006, 11, 21, 15 & 79.) Nämä suuntaviivat ovat usein cis-heteronormatiivisen¹ halutalouden ja todellisuuden värittämiä (Butler 2006, 69). Tilat ovat kuin ”toinen iho”, sillä ne vaikuttavat ruumiiseen vahvasti etenkin silloin, kun niiden painotukset ja niissä vallitsevat normit ovat tilan asuttajalle vieraita (Ahmed 2006, 9). Voidaan siis ajatella, että binaaristi sukupuolittuneissa tiloissa ei-binaari subjekti on hukassa ja saattaa kokea halua olla näkymätön tai käyttäytyä mahdollisimman normatiivisesti. Mikäli subjekti ei kykene seuraamaan annettua suuntaa tai noudattamaan annetun suunnan vaatimia normeja, hän kokee olonsa suuntautumattomaksi, hukassa olevaksi ja jäsentymättömäksi (Ahmed 2006, 12). Eksymisen ja suuntautumattomuuden hetkiä esiintyy jossain määrin jokaisen yksilön elämässä, ja ne voivat toimia myös uusina suunnannäyttäjinä, mutta uuden suunnan löytäminen ja sen säilyttäminen vaativat valittujen suuntien yleistä hyväksyntää. Toisin sanoen uusien suuntien tulee olla toivottavia. (Ahmed 2006, 158.) Suuntautumattomuus ja hukassa olemisen kokemus aiheuttavat ahdistusta, sillä normeista poikkeava yksilö ei koe voivansa olla cis-heteronormatiivisuutta korostavassa maailmassa omana itsenään. Toisaalta myöskään maailma ei voi olla yksilössä sellaisena, kuin se yksilölle näyttää, sillä yksilö ei kykene vastaamaan reaali maailman vaatimukseen ja suuntauksiin olemalla oma itsensä. Tällainen ristiriita ilmenee kohdoteoksessa sukupuolikokemuksen epänormatiivisuuden ja normatiivisuusvaatimuksen välillä, mutta myös jäsentymättömyyden ja suuntautumisvaatimuksen välisenä ilmiönä.

Sukupuolittuneet ja sukupuolittavat tilat ovat todellinen asia: normatiivisesti suuntautuneet subjektit asuttavat heitä suosivia ja heille varattuja tiloja, jotka sisältävät heille suunnattuja objekteja. Tietyt tilat ja niissä olevat objektit suosivat siis tietynlaisia subjekteja ja suuntautumisia, eikä muunlaisille ole tilaa (Ahmed 2006, 11). Tila ei siis ole vain tausta, joka kelluu ihmisen toiminnan takana, vaan tila on itsessään toimintaa, asenteita ja merkityksiä tuottava tekijä. Samalla tilojen voidaan katsoa olevan poissulkevia, hankaloittavia ja torjuvia. (Saarikangas 2002, 216.) Näin ollen cis-heteronormatiivisesti suuntautuneet ja suunnatut tilat poissulkevat ja hankaloittavat epänormatiivisen seksuaali- ja sukupuoli-identiteetin omaavien subjektien toimijuutta ja itseilmaisua.

---

¹ Cis-heteronormatiivinen tarkoittaa yhteiskunnassamme vallitsevaa normatiivista valta-asetelmaa, jonka mukaan yksilöt ovat oletusarvoisesti sukupuoleltaan joko miehiä tai naisia ja seksuaaliselta suuntautumiseltaan heteroseksuaaleja (Rossi 2003, 120).

Pohdin queer-fenomenologian avulla teoksessa ilmenevää muunsukupuolisuuden kokemusta, jossa ruumiillisena subjektina toimiminen suuntautuneissa ja suuntaavissa tiloissa näyttää eräänlaisena "ikihukassa" olemisen tilana. "Ikihukassa" olemisen on kehittäminen kuvaus Ahmedin suuntautumattomuuden tilan (*disorientation*) normalisoitumiselle: kun ihminen ei tunne olevansa kotona tilassa tai maailmassa, hukassa olemisen tai suuntautumattomuus voivat itsessään muuttua tutuksi olotilaksi (Ahmed 2006, 7). Ihminen siis tottuu tähän suuntautumattomuuden tilaan siinä määrin, että ikihukassa olemisen alkaa tuntua tutulta olotilalta.

2.3 Ruumiillinen subjekti

Ranskalaisen filosofi Maurice Merleau-Pontyn ruumiillisen subjektin käsite kuvaa yksinkertaisimmillaan ihmisen kokonaisvaltaista maailmassa olemista. Ruumiillinen subjekti kattaa elävän, konkreettisen ruumiin lisäksi yksilön psykologiset ulottuvuudet, eletyt kokemukset sekä suhteen ympäröivään maailmaan. (Hotanen 2010, 139-141.) Merleau-Pontyn fenomenologisen ajattelun mukaan maailmalla on ruumiillinen läsnäolo, eli maailman olemassaoloa voidaan pitää luotettavana tietona (Hotanen 2010, 134, 137). Ruumiillinen subjekti on maailmaa ensisijaisesti havainnoiva olio (Merleau-Ponty 2012, 279), eli ruumiin voidaan ajatella olevan subjektin maailmassa olemisen perusta (Heinämäki 1995, 43). Subjektin suhde maailmaan rakentuu ja saa varmuutensa havaintojen ja kokemusten kautta, jolloin ruumis ja maailma kietoutuvat lähtökohtaisesti toisiinsa (Hotanen 2010, 135; Merleau-Ponty 1968, 130-131). Merleau-Ponty perusti ajatuksensa maailmasta siihen, että ruumiillinen subjekti havaitsee ja näkee maailman sellaisena kuin se hänelle esittyy, mutta maailma ei näyttäyty koskaan valmiina, vaan meidän on opittava näkemään se ja hyväksymään myös tietämättömyytemme ja etäisyytemme suhteessa siihen (Merleau-Ponty 2004, 26-27; Hotanen 2010, 134). Ruumiillinen subjekti tuottaa siis havaintoja, joiden ei voida katsoa olevan valmiita tai tarkkoja, vaan läpi elämän muodostuvia ja hahmottuvia (Hotanen 2010, 141). Ruumiillinen subjekti on siis yksilön ainutlaatuinen tapa olla häntä ympäröivässä maailmassa, se tapa, jolla ihminen avautuu maailmalle ja toimii siellä.

Ruumiillisen subjektin käsite selittää ja tukee analyysiani sukupuoli-kokemuksesta kohdeteoksessa. Se, että on osana jotain maailmaa, jossa itsen selittämiseksi ei löydy kieltä, jossa itsen ilmaisu on normien vastaista, aiheuttaa kyseenalaistamista sekä maailman että itsen olemassaolosta, tai ainakin koetun olemassaolon rakentumisesta ja oikeutuksesta. Ruumiillisuuden kautta on myös luontevaa pohtia asentojen, ilmeiden ja eleiden kautta sitä, kuinka vaikeaa on toistaa tai edustaa sukupuolta, jota ei tässä mielessä ruumiillisesti ole olemassa, tai josta haetaan väkisin kahden binaarin sukupuolen ruumiillisia ilmaisumuotoja.

3 VARJOJA, USVAA - SUKUPUOLIKOKEMUKSEN ANALYYSI

Varjoja, usvaa on rakenteellisesti mielenkiintoinen teos, sillä se esittää kuvauksen talosta, joka symboloi tulkintani mukaan ihmisen elävää ja kokevaa ruumista: teoksessa liikutaan samaan tapaan kuin oikeassa talossa – ovien, käytävien ja huoneiden välillä. Jokaisella talon osalla on omanlaisensa ilmaisullinen tyyli, joka opastaa kirjan sisältöihin ja kirjoittajan kokemusmaailmaan. Talo ihmisen mielen ja ruumiin symbolina on hyvin tunnettu ja käytetty symboliikan väline kirjallisuudessa (Haapala 2010, 191). Teos muodostaa kokonaisuudessaan talon, jossa sukupuoli kokemukseksi tuntuu ja näyttää häilyvältä, valuilta, alati liikkeessä olevalta ja osin aavemaiselta. Analysoidessani teoksessa esiteltyä taloa ihmisruumiin symbolina, tarkoitan ruumiilla nimenomaan Merleau-Pontyn ruumiillista subjektiä, eli konkreettisen kehon, eletyn kokemuksen ja ”sielun” yhdistelmää toisistaan erottamattomina osina. Talo symboloi tulkintani mukaan tässä teoksessa siis yksilön kokonaisvaltaista, monikerroksista olemassaoloa sekä yksilön ja maailman välistä suhdetta.

Teos johdattaa lukijan läpi kolmesta ovesta, joiden takana on aina jokin uusi näkökulma tai avaus sukupuoli kokemukseen. Tulkintani mukaan ovi symboloi teoksessa tilaa maailmojen ja ajatusten välillä. Ovet ovat eräänlaisia ”näyttämöiden” välisiä siteitä ja aitoja, jotka erottavat ja yhdistävät julkisen ja yksityisen elämän, sisimmän ja ulkokuoren. Aivan teoksen alussa ensimmäinen ovi avaa lukijan eteen yhdeksän kohdan luettelon, joka johdattaa koko teoksen sisältöön ja aiheeseen. Luettelon eri kohdissa määritellään esimerkiksi muunsukupuolisuus, yritetään selittää lyhyesti, miltä muunsukupuolisuus tuntuu ja painotetaan sitä, että käsillä oleva teos ei ole tietokirja, vaan kirja, joka ”[k]urkottaa kohti jotain näkymätöntä” (VU, 8). Tutkimukseni kannalta luettelon tärkeimpiä kohtia on esimerkiksi pohdinta siitä, millaista on olla muunsukupuolinen:

Millaista on olla muunsukupuolinen? Mitä tarkoittaa olla muunsukupuolinen? Näihin kysymyksiin on vaikea vastata, niitä on vaikea ajatella, koska muunsukupuolisuus on vain vaivoin, jos lainkaan, tunnustettu ja tunnistettu joksikin olemassaolevaksi. Siitä puhumista varten ei oikeastaan ole olemassa kieltä. (VU, 8.)

Jo ensisivut kertovat sukupuoli kokemuksesta, joka on täynnä epävarmuutta, olemattomuutta ja tunnustamattomuutta. Toinen ovi johdattaa lukijan syvemmälle sukupuoli kokemukseksi ristiriitaan: kirjoittaja pohtii omaa kehoaan, kokemaansa kehoristiriitaa ja Transpolin (sukupuoli-identiteetin tutkimuspoliklinikan)

suhtautumista muunsukupuolisiin. Kolmas ovi on kirjan viimeinen osio, joka avaa yhdeksän kohdan luettelossa sukupuolikokemuksen tulevaisuudennäkymiä. Luettelossa on rauhallinen ja hyväksyvä sävy: "Asiat voivat jäädä salaperäisiksi, ne voivat näkyä vain puoliksi, jossain näkökenttämme rajamailla, kimmeltäen kuin jalokivet." (VU, 136.)

Ovien lisäksi teoksessa liikutaan huoneissa, joita on yhteensä kolme. Ensimmäisessä huoneessa sukupuolikokemusta eritellään olemassaolon, liikkeen ja muutoksen näkökulmista: "Monet asiat sukupuolikokemuksessani tuntuvat liukuvilta, virtaavilta." (VU, 15). Toisessa huoneessa muunsukupuolisuuden kokemus esitetään asiana, jonka kuvaamiseksi kieli on puutteellinen väline, ja jonka kuvaamisessa tarvitaan taiteen suomia mahdollisuuksia liikkua asioiden ja ulottuvuuksien välissä: "Eikö sukupuoli voisi olla myös jotain muuta kuin vakaa, määriteltävä, kommunikoitavissa oleva identiteetti?" (VU, 45). Kolmannessa huoneessa on viidentoista kohdan typografinen luettelo, jossa pohditaan kohta kohdalta aforistisesti ja osin lyyrisesti tulevaisuutta, menneisyyttä sekä minän ja toisen merkitystä muunsukupuolisuuden kokemiseen liittyen:

5.

Tunnistan ehdottomasti itsessäni halun kadota, lakata olemasta,
lakata olemasta *minä*.

Miten tämä liittyy tulevaisuuden ajatukseen?

melun lumoava selkeys huulillamme

emme tiedä mitä tulee tapahtumaan (VU, 97.)

Ovien ja huoneiden välillä on kolme käytävää. Ovet symboloivat portteja, jotka johtavat tietoisuutta, ajatuksia ja muistoja symboloiviin huoneisiin, mutta käytävät symboloivat jotain, mikä on olemassa asioiden välissä tai rajapinnoilla. Käytävät ovat eräänlaisia liminaalituloja. Liminaalisuudella tarkoitetaan aikaan tai paikkaan liittyvää kokemusta, jossa yksilö tuntee olevansa asioiden "välissä" (*in-between*) tai niiden rajapinnoilla (Thomassen 2015, 40). Ehkä juuri liminaalisen luonteensa vuoksi käytävien ilmaisu on hyvin lyyristä ja vertauskuvallista: sukupuoli meluaa ristiriitaisen äänekkäästi (VU, 71) haavasta vuotaa marmorikuulia (VU, 123) ja porraskäytävät romahtavat: "Yhä uudelleen porraskäytävä romahtaa ja rakentuu ja romahtaa: jokin vieras ruumiillisuus kaikuu tämän ruumiin sisällä." (VU, 37.) Tulkintani mukaan porraskäytävän romahtaminen ja rakentuminen symboloi sukupuolikokemusta, joka ei ole koskaan pysyvä ja varma, vaan muuntuva, hauras ja porraskäytävän tavoin kaikuva. Porraskäytävä saattavat myös symboloida tietä taloon, eli yksilön ja ulkomaailman välistä suhdetta, joka on niin ikään täynnä epävarmuutta ja uudelleenrakentumista sekä kaikuja menneisyydestä.

Käytäviä käsittelevien osioiden jokaisella sivulla on yksi runokatkkelma, jossa pohditaan jatkumon omaisesti edellisen runon päätöstä tai siirrytään pohdinnassa eteenpäin. Kaikki käytävät on otsikoitu erikseen: ensimmäinen käytävä kertoo sukupuolesta tilana, toinen sukupuolesta liikkeenä ja kolmas sukupuolesta aikana. Käytävät ovat kulkureittejä talosta sisään ja ulos, sekä huoneesta toiseen. Juuri tämän vuoksi ajatus sukupuolesta liikkeenä, aikana tai paikkana on perusteltua:

aikapaikkainen, liikkeessä oleva, hieman häilyvä kokemus kuvaa ehkä eniten sitä, miten muunsukupuolisuus teoksessa ilmenee, ja käytävä on erinomainen symboli kuvaamaan kaikkea tätä: "Kauanko kestää ennen kuin olet sinä? Miten aika kaivertuu ruumiiseesi, miten sukupuoli kaivertuu sisään ja ulos, miten jalokivillä koristeltu pinta hehkuu tässä hämärää tilaa valaisevassa heikossa valossa: näiden sanojen *ontultava* esiin." (VU, 128.)

Analysoin seuraavaksi teoksessa ilmenevää ei-binaaria sukupuolikokemusta ruumiillisuuden, tilan, sosiaalisuuden sekä eksistentiaalisuuden kautta. Nämä teemat ovat vahvasti läsnä läpi teoksen. Kuten analyysini tulee osoittamaan, kyseiset teemat limittyvät useassa kohtaa toisiinsa, mutta ovat selvästi myös erotettavissa omiksi ulottuvuuksikseen sukupuolikokemusta ilmentävinä osatekijöinä.

3.1 Sukupuolen ruumiillisuus

Viljanen kuvaa muunsukupuolisuutta ruumiillisesti vaikeana asiana. Ruumiillisuutta käsitellään esimerkiksi kehon toimintoihin sidottuna ilmiönä, jonka ajallista muutosta pohditaan ja arvioidaan. "Miltä oma kehoni näyttää kahdenkymmenen vuoden kuluttua? Onko se sama keho kuin tämä, onko se saman "minun" keho?" (VU, 92.) Merleau-Pontyn mukaan elävä ruumis ja maailma kietoutuvat auttamattomasti toisiinsa (Merleau-Ponty 2012, 307). Eletty kokemus näyttäytyy siten ruumiissa maailmaa peilaavana ilmentymänä. Teoksessa eletty ruumiillinen kokemus ja reaali maailmaa leimaava normatiivisuus luovat ruumiillisen ristiriidan. Kokemus omasta, anatomisesta (ja tässä tapauksessa mieheksi sukupuolitetusta) ruumiista ei vastaa kokemusta itsestä, mikä aiheuttaa häpeää ja ristiriitaa. Kirjoittaja nimittää tätä ristiriitaa kehodysforiaksi². "Parrankasvu on jotain, mitä tapahtuu miehille. Miksi siis minulle käy näin?" (VU, 81.) Binaarin sukupuolikategorisoinnin mukaan miehillä kasvaa parta, naisilla ei. Ruumiin toimintojen ja ruumiin osien kategorisointi joko naiselle tai miehelle kuuluviksi ominaisuuksiksi vaikeuttaa ei-binaarin ruumiillisen subjektin avautumista maailmalle autenttisena kokonaisuutena. Tästä syystä teoksessa esiintyykin usein toive siitä, että voisi päästä asioiden tai käsitteiden väliin. Kaikki kategorioiden ja asioiden välillä tapahtuva sisältää jotain sellaista, mikä selittää ei-binaaria sukupuolikokemusta paremmin kuin yleisesti käytetyt sanat tai kategoriat: "Muunsukupuolisuus on aavemaista, ontologisesti huojuvaa, aina olemisen kategorioiden välillä tai ulottumattomissa." (VU, 17).

Kirjoittaja kuvailee hetkeä, jolloin kynsilakan merkitys pelkkänä juhla-asun osana muuttui: "Oikeastaan minulle merkittävin kynsien lakkaamiseen liittyvä yksityiskohta tapahtui jälkikäteen [--] kun performatiivinen bileasuyksityiskohta muuttui osaksi tavanomaista minuuttani" (VU, 13). Kynsilakan laajentaminen omaan tyyliin kuuluvaksi arkipäiväiseksi asiaksi oli työn ja uskalluksen takana, koska kynsilakka on binaaristi sukupuolitettu naiselliseksi objektiksi. Kynsilakasta muodostui lopulta niin tärkeä osa minuutta, että sen poissaolo sai aikaan ahdistuksen

---

² Kehodysforia tarkoittaa omaan kehoon kohdistuvaa tunnetta, jossa kehon sukupuolitetut piirteet koetaan vääränlaisina, itseen kuulumattomina ja jopa vastenmielisinä (Seta ry 2023).

tunnetta: "jos kynteni ovat aivan lyhyttä hetkeä pidempään ilman lakkaa, tunnen oloni ahdistuneeksi, valheelliseksi, vääräksi." (VU, 11). Viljanen kuvaa ruumiillisuuteen liittyvää ahdistuksen tunnetta myös cisnaisten joukossa ollessaan: "Kun olen cisnaisten muodostamassa seurueessa, tunnen usein itseni vastenmielisen suurikokoiseksi ja kömpelöksi" (VU, 103). Sen lisäksi, että sukupuolen performatiivisuutta tukevat objektit, kuten meikki, ovat sukupuolitettuja, myös kehon koko ja mittasuhteet ovat hyvin binaaristi sukupuolitettuja ja normitettuja yhteiskunnassamme (Harjunen 2010). Muunsukupuolinen yksilö joutuu nähdäkseen kaiken aikaa todistamaan muulle maailmalle, ettei ruumiin anatomia määrittele yksilön tapaa olla olemassa tai ilmaista itseään, etenkin sukupuolen suhteen.

Kehot ovat objektien tapaan yhteiskunnassamme binaaristi sukupuolitettuja: etsimme sekä määrittelimme kehoja tiettyjen kriteerien mukaan ja arvioimme, mihin kategoriaan ne kuuluvat sukupuolitettujen ominaisuuksiensa perusteella (Butler 2006, 192.) Ulkoapäin mieheksi sukupuolitettu ruumiillinen subjekti, jonka kokemus itsestä ei ole mies, aiheuttaa hämmennystä niin kokijassa itsessään kuin kanssaihmisissäänkin: "He katsovat minua ja näkevät miehen, se on väärin, ajattelee, en ole mies, älkää laskeko minua siihen inhottavaan kategoriaan!" (VU, 14). "Onko tämä minun kehoni?" (VU, 81) on ruumiillisuuteen liittyen ehkä tärkeimpiä kysymyksiä, joita teoksessa esitetään, ja sillä on myös jollain tavalla eksistentiaalisen surumielinen kaiku: mikäli yksilö ei ole kotonaan omassa kehossaan tai epäilee sen olemassaoloa, koko maailmassa olemisen perusta kyseenalaistuu. Koska olemme sidoksissa ja muodostamme suhteemme maailmaan ruumiimme kautta, ilman havaitsevaa tai havaittua ruumista kadotamme sekä maailman että itsemme (Hotanen 2010, 138–139). On mahdottoman tuntuista olla ruumiillisesti olemassa maailmassa, joka sukupuolittaa ruumiit kahteen kategoriaan ja torjuu kaiken muun. "Ruumis ei aina ole kotonaan ruumiissa, minä ei aina ole kotonaan minussa." (VU, 58).

3.2 Sukupuoli ja tila

Maailmassamme on paljon tiloja, jotka suuntaavat ihmisiä toimimaan kahden binaarin sukupuolen mukaisesti. Tällaisessa binaaristi sukupuolittuneessa tilassa on siis jokin oletama, joka palvelee, suuntaa tai jopa tekee näkymättömäksi sellaisia ihmisiä, joiden kokemus sukupuolestaan ei mahdu binaariin määritelmään. Sukupuolittuneessa tilassa tai tilanteessa tila tai objekti voivat saada merkityksen, joka hillitsee tai jopa estää tietynlaisia suuntautumisia tai kehottaa tietynlaiseen käyttäytymiseen (Ahmed 2006, 87). Julkiset tilat, kuten esimerkiksi katu, on selvästi tila, joka on cis-heteronormatiivisuuden hallitsema paikka (mts., 92). Kirjoittaja osoittaa tämän saman huomion kuvaamalla tilannetta, jossa hän pukeutuu ensikertaa hameeseen julkisella paikalla: "Yhtäältä olen pelokas, jännittynyt, tarkkailen hyvin huolestuneesti ja ylenpalttisen itsetietoisesti muiden suhtautumista itseäni [--] Toisaalta oloni tuntuu oudon hyvältä ja oikealta, tunnen olevani rehellinen itselleni"

(VU, 86–87.) Hameeseen pukeutuminen rikkoo siis eräänlaisen normatiivisuuden rajan, jossa miehen ei voida katsoa laajentavan itseään naisellisena pidettyjen objektien käyttäjäksi. Pukeutumisen sukupuolinormit eivät ole uusi asia: sukupuolitettujen ruumiiden tyyliä on historiassa ehdollistettu ja rajattu, ja nämä käsitykset ovat jääneet toiston seurauksena osaksi binaareja tyylinormeja. (Butler 2006, 233, 235.)

Sara Ahmedin (2006) mukaan *feeling at home* on tunne, jossa subjekti kokee olonsa oikein suuntautuneeksi ja suunnatuksi suhteessa tilaan, tilanteisiin ja objekteihin (Ahmed 2006, 8–9). Jo elämän alkumetreiltä lähtien oletuksena on, että ihminen syntyy mieheksi tai naiseksi ja on heteroseksuaali. Poikkeaminen tästä heteronormatiivisuudesta nähdään suuntautumisenä ja valintana, aivan kuin heteronormatiivisuuden tarjoamat vaihtoehdot eivät itsessään olisi suuntautumisia. Heteronormatiivinen suuntautumisoletus on niin itsestään selvää, että se tulee näkyväksi vasta, kun joku poikkeaa annetusta linjasta (Ahmed 2006, 79). Se, miten ruumiillisilla subjekteilla on tapana olla ja toimia tässä maailmassa on seurausta historiallisesta toistosta: sukupuoli on ennen kaikkea opitun performanssin ja käyttäytymisen toistoa, eikä mitään alkuperäistä tai faktapohjaista (Ahmed 2006, 56; Butler 2006, 234). Heteronormatiivinen suuntaus on etuoikeutetussa asemassa ja sitä seuraavat saavat arvostusta ja positiivista huomiota osakseen (Ahmed 2006, 179). Toisin sanoen cis-hetero-subjektin on helpompi tuntea olevansa kuin kotonaan maailmassa, koska toistaminen on helppoa ja se on linjassa odotusten kanssa.

Voiko muunsukupuolinen subjekti kokea olevansa kuin kotonaan tässä maailmassa? Maailmamme on täynnä sukupuolitettuja tiloja vessoista vaatekauppoihin, ja ihmisiä arvioidaan ja arvotetaan sen mukaan, mitä sukupuolta kukin on. Näistä ja monista muista syistä väittäisin, että muunsukupuolinen subjekti kokee jatkuvaa hukassa olemisen (*disorientation*) tunnetta, sillä hän ei kykene toistamaan hänelle annettua sukupuoliroolia. Kirjoittaja haaveilee siitä, että pääsisi elämään elämää omana itsenään omilla ehdoillaan: “Haluaisin liukua pois, minulle annettujen olemisen tapojen ulottumattomiin, näkyväksi vain omilla ehdoillani.” (VU, 15). Muunsukupuolisuuden kokemuksen osalta hukassa olemisen tunne on siis hämmennystä ja ahdistusta siksi, ettei tiedä, kuinka toistaa muunsukupuolisuutta ilman olemassa olevaa mallia tai suuntaa. Ahdistus kumpuaa osittain myös ulkopuolisuuden kokemuksesta ja siitä, ettei kykene selittämään itseään, vaikka kaiken aikaa tulisi olla valmis selittämään itseään: “kokemus sukupuolesta ylipäättään tuntuu lipeävän otteesta, siitä ei saa kiinni, sen määrittely on mahdotonta. Määriteltävät asiat ovat niitä, joilla on nimi; nimetyt asiat ovat niitä, jotka jo tunnemme, joita ei oikeastaan tarvitsisi määritellä.” (VU, 15.)

Jatkuva hukassa olemisen voi aiheuttaa pysyvän olotilan, niin sanotun “ikihukassa” olemisen tilan, joka muuttuu normaaliksi olotilaksi. Viljanen pohtii hukassa olemista seuraavasti: “Asiat voivat olla tienviittoja; ne voivat johdattaa eksyksiin, ne voivat johdattaa uuteen kotiisi; ehkä ne eivät johdata mihinkään.” (VU, 135.) Normalisoituessaan hukassa olemisen ja suuntautumattomuuden tunne muuttuvat tutuksi, mutta samalla hukassa olemisen voi aiheuttaa subjektin taantumisen objektiksi (Ahmed 2006, 159). Kotona olemisen tunteen puuttuminen ja ainainen hakeminen voivat sulkea yksilön yhteiskunnan ulkopuolelle tai ajaa pois

tietyistä tiloista, koska yhteiskunta ei anna vaihtoehtoja toimia tai suuntautua toisin. Ikihukassa oleminen jakautuu yhteiskunnassamme epätasaisesti juuri siitä syystä, että tilat suosivat valkoisia cis-heteroja (Ahmed 2006, 159–160). Hukassa olevan on totuttauduttava sietämään olotilaansa ja etsittävä, jopa luotava, sellaisia tiloja, joissa hän voi todella tuntea olevansa kuin kotonaan (mts., 170). Usein nämä tilat luodaan rajanylityksillä, jotka ovat kanssaihmisten vapaan arvostelun kohteena. Ollakseen oma itsensä, muunsukupuolisen tulee siis heittää itsensä alttiiksi uhkaaville tilanteille tiloissa, jotka torjuvat hänet ja kyseenalaistavat hänen ei-binaarin sukupuolikokemuksensa. Kirjoittaja itsekään ei usko maailman muuttuvan, vaan hän toivoo itse muuttuvansa, jotta voisi tuntea maailman olevan kotoisa paikka: ”Voisin muuttua ihmiseksi, joka on kotonaan maailmassa.” (VU, 19).

Muunsukupuolisuus tilassa ilmenee selvästi uskaltamisena, etsimisenä ja ristiriitana maailman ja itsen kokemuksen välillä. Se on uskallusta toimia toisin ja avata itsensä esimerkiksi kadulla, jonka voidaan katsoa olevan cis-heteronormatiivinen paikka.

3.3 Sukupuolen sosiaalinen ulottuvuus

Judith Butlerin (2006) mukaan sukupuoli on lähtökohtaisesti sosiaalinen ja performatiivinen käsite, joka jakaa valtaa ja arvostusta epätasaisesti. Naista on pidetty yhteiskunnallisesti vajavaisena mieheen nähden, ja nainen on määritelty suhteessa mieheen *toisena*. Naisellisuutta on pidetty yleisesti toissijaisena miehekkyyteen nähden. Siinä, missä miestä on pidetty ihmisenä, naista on ajateltu sukupuolena. (Beauvoir 2000, 11–13; Rossi 2003, 89.) Mieheksi sukupuolitetun yksilön kurkotukset naisellisuuden alueelle ovat nähdäkseen edelleen sosiaalinen tabu, sillä sukupuolten välistä eroa on pyritty alleviivaamaan historiassa hyvinkin tiukasti (Rossi 2003, 32–35). *Varjoja, usvaa* sisältää paljon kuvausta tällaisista sukupuolisista rajanylityksistä, jotka vaikuttavat sosiaaliseen elämään, kuten esimerkiksi mieheksi sukupuolitetun yksilön hameen käyttö. Ei ole yhdentekevää, kuka kommentoi näitä sukupuolinormatiivisia rajanylityksiä: ”Alkoholisoituneen, vanhemman, mieheksi olettamani ihmisen paheksuva kommentti vaatteideni feminiinisyydestä on huomattavasti helpompi ohittaa kuin söpön, ehkä kymmenvuotiaan tytöksi olettamani lapsen” (VU, 100). Nuoren tyttöoletetun kommentti tuntuu luultavasti siksi pahemmalta, että lapset ovat suoria ja kertovat tismalleen sen, mitä ajattelevat. Lasten, kuten aikuistenkaan, ajatukset eivät synny tyhjiössä, vaan heidän näkemyksiinsä vaikuttavat muut ihmiset ja ympäröivä yhteiskuntamme. Lapsen kielteinen suhtautuminen mieheksi olettamaansa henkilöön, jolla on hame yllään, kertonee siitä, että yhteiskuntamme ei ole vielä onnistunut neutralisoimaan vaateobjekteihin liitettyjä sukupuolitetuja mielikuvia. Mies- ja naisstereotyyppiä sekä sukupuolen dualismi elävät ja hengittävät ilmeisen vaivattomasti. Kommentin vaikuttavuus saattaa johtua myös siitä, että tyttöoletetuilla on yleisesti hyväksytty asema hameiden ja mekkojen käyttäjinä, jolloin kirjoittaja saattaa kokea itsensä

sopimattomaksi tähän käyttäjäryhmään, etenkin kun hänet ulkoistetaan "sisäpiiristä" käsin.

Muunsukupuolinen yksilö on sosiaalisesti kovin haavoittuvassa asemassa, ei pelkästään sukupuolittavissa tiloissa tai tietynlaisten sukupuolitettujen rajanylitysten vuoksi, mutta myös kielellisesti ja yhteisöllisesti: "Tulin "ulos kaapista" muunsukupuolisena Facebookissa 28.6.2017. Päivitykseni sai 132 tykkäystä. Useampi tykkääjistä on tämän jälkeen eri tilanteissa ohimennen viitannut minuun miehenä. Ei se ole heidän vikansa." (VU, 7.) Väärin sukupuolittaminen läheisten ja ystävien taholta tuntuu pahalta, vaikka se saattaa olla täysin tiedostamatonta. Luultavasti tästä syystä kirjoittaja vertaa muunsukupuolisuutta usein varjoon, sillä varjot ovat aineettomia ja helposti unohdettavissa, kuten edellisestä katkelmasta käy ilmi. Ihmisten suhtautumista ei-binaariuteen ja sen näkyväksi tulemiseen kuvataan seikkaperäisesti varjoja koskevassa lyhyessä tarinassa: "'Eräänä iltana varjot ilmestyivät maailmaan. Jotkut eivät huomanneet sitä. Jotkut hämmentyivät tai loukkaantuivat. Miksi tällaiset aineettomat olennot tulevat tänne sotkemaan järjestystä! Jotkut lumoutuivat; jotkut tulivat niellyiksi varjojen maailmaan.'" (VU, 96.)

Kuten jo aiemmin tutkielmassani totesin, muunsukupuolisuudella on edelleen vain hädin tuskin tunnustettu ja tunnustettu asema yhteiskunnassamme. Muunsukupuolisuuden tunnustaminen koskee ennen kaikkea sukupuolikokemuksen yhteiskunnallista ja sosiaalista ulottuvuutta. Ei-binaari sukupuolikokemus patologisoidaan ja leimataan häiriöksi, johon on haettava diagnoosi (Butler 2004, 76). "Meitä ei ole olemassa ilman diagnoosia. [--] Paksu ja rosainen viiva. F64.8. Miksi on tarkoitettava?" (VU, 22.) Muunsukupuolisuuden tunnustetun aseman heiveröisyys ja häiriötilaksi leimaaminen saattavat johtaa siihen, että muunsukupuolinen subjekti menettää subjektille ominaisen tärkeän seikan, nimittäin toimijuuden tunteen. Kun subjektilta viedään toimijuuden tunne, romuttuu samalla myös subjektin ja maailmassa olemisen suhde. Ilman toimijuutta ja vahvaa sidettä maailmaan subjekti muuttuu lopulta objektin kaltaiseksi asiaksi (Merleau-Ponty 2002, 296). Muunsukupuolinen subjekti ei siis ole cis-subjektin tavoin kykenevä toimimaan yhteiskunnassamme, koska hän ei katoa massaan, vaan on tahtomattaan esillä ja usein negatiivisessa valossa. Tällaista esillä oloa voisi verrata Sara Ahmedin kuvaukseen queerista huonekaluna, joka on väärässä paikassa: huonekalu ei poikkeavuutensa vuoksi muutu osaksi kotia, vaan hyppää sisustuksesta erillisenä katsojan silmille, jolloin katsoja kiertää sen kaukaa - huonekalun kodinomainen perusajatus on, että se sulautuu ympäristöönsä ja muuttuu siten näkymättömäksi. (Ahmed 2006, 168.) Muunsukupuolinen sulautuu nähdäkseni niin kauan ihmismassaan, kunnes hänen sukupuolensa käy ilmi, jolloin hän on vaarassa muuttua massaan sulautumattomaksi queer-objektiksi. "Katso, mikä yhdentekevä ja häikäisevä läikkä aamun valoa valkealla seinällä." (Vu, 11). Muunsukupuolinen henkilö saattaa myös saada aktivistin leiman ilmaistessaan sukupuolensa, vaikka todellisuudessa muunsukupuolisuus ei ole valintakysymys tai trendikäs tapa parantaa maailmaa: "Onko tämä binäärin ulkopuolella olevaksi julistautuminen "hyväksi" kenellekään, tekeekö se elämästä mielekkäämpää tai parempaa. Samalla koen, ettei minulla oikeastaan ole asian suhteen vaihtoehtoja." (VU, 65-66.)

3.4 Sukupuolikokemuksen eksistentiaalisuus

“Epäilen, että suurin osa maailman ihmisistä ei usko muunsukupuolisuuden olemassaoloon.” (VU, 17). “Jos sukupuolta ei olisi olemassa, keksisikö joku sen?” (VU, 135). Edellä olevat lainaukset osoittavat, että kirjoittajan suhde sukupuoleen on hyvin ristiriitainen. Toisaalta hän haluaisi koko käsitteen katoavan maailmastamme, ja toisaalta hän kokee lukeutuvansa sukupuolikategoriaan, joka ei vaikuta todelliselta suurimmalle osalle maailman ihmisistä. Sukupuolikokemus määrittyy siis kahdelta suunnalta kielteisesti olemassa olevaksi. Kirjoittaja tuleekin paljastaneeksi sukupuolta koskevan paradoksin: binaareja sukupuolikategorioita pidetään annettuina faktoina, mutta kaikki muu on harhaa tai uskomusta. Kuka tämän binaarin faktan on meille antanut, ja mihin se perustuu? Olisiko mielekkäämpää ajatella sukupuolta ennen kaikkea uskomuksena ja henkilökohtaisena kokemuksena, kuin suurena luokittelukoneistona? Uskoisin, että sukupuolen määrittelyn vapaus ja binaarin valta-aseman murtuminen toisivat mukanaan hyvinvointia, mutta kuten Sara Ahmed (2006, 14) osoittaa, suuntaudumme usein laiskasti suoraan niihin linjoihin, jotka on valmiiksi katettu ja helposti saavutettavissa.

Teoksessa on paljon viittauksia aaveisiin ja varjoihin. Aave on “yliluonnollisena olentona näyttäytyvä (vainajan) henki, haamu, kummitus.” (Kotus & Kielikone Oy 2022a). Aaveet ovat monitulkintaisia ylliluonnollisia olentoja, jotka oleilevat käsitteiden ja olemassaolon tai olemattomuuden rajapinnoilla. Ne häilyvät muistin ja tiedostamattoman välissä, menneisyydessä ja nykyisyydessä, kuoleman ja elämän rajoilla. Usein aaveet ilmentävät ontologista liminaalisuutta tarinamaailman ja eletyn kokemuksen välillä. (Valk 2018, 110.) Tulkintani mukaan aave symboloi teoksessa muunsukupuolisia, eli olentoja, jotka ovat häidin tuskin olemassa tai häilyvät virheinä rajatiloissa: “Ovatko aaveet rakennettuja? Vai rakennelmaan kenenkään tarkoittamatta jääneitä virheitä, häiriöitä?” (VU, 24.) Aavemaisuus näkyy myös menneen elämän miessukupuolen kummitteluna muistoissa: “Joka tapauksessa aika, jolloin olen ajatellut olevani mies, näyttäytyy nykyiselle minälleni (välillä raskaana, välillä aavemaisen painottomana) taakkana [--] mennyt näkyy nykyisessä kokemuksessa jälkenä, aavemaisena läsnäolona, joka on poissa.” (VU, 16–17.) Mieheys kummittelee muistoissa myös myrkyllisinä väläyksinä: “mutta ikkunan takaa näkyy vain pysähtyneitä välähdyksiä jostain myrkyllisestä, jostain, jonka pitäisi olla kadonnutta, mutta ei ole.” (VU, 34.) Viljasen kuvaama menneen elämän miessukupuoli on verrattavissa Merleau-Pontyn esittämään kuvaukseen aaveraajasta: se on kuin tukahdutettu kokemus jostain menneen elämän läsnäolosta, joka ei suostu jäämään menneisyyteen, vaan palaa kummittelemaan yhä uudelleen (Merleau-Ponty 2012, 162).

Varjot ovat muotojen ja olioiden silhuetteja valossa. Kielitoimiston sanakirjan (Kotus & Kielikone Oy 2022b) mukaan varjot ovat “[t]ila t. ala, johon läpinäkymätön kappale estää suoran valonsäteilyn pääsyn ja joka siksi on valaistukseltaan ympäristöään hämäämpi.” Varjot symboloivat teoksessa analyysini mukaan muunsukupuolisia, mutta toisin kuin aaveet, varjot ovat piilossa ja symboloivat muunsukupuolisuuden näkymättömämpää osaa: “Varjot ovat pelottavia, miten

sellaista voisi koskettaa, millaisilla silmillä varjon voi nähdä?” (VU, 36). Muunsukupuolisuus on jotain aisteille piilossa olevaa ja pelottavaa, minkä kanssa kosketuksiin pääseminen tuntuu mahdottomalta. Varjo voi nähdäkseni symboloida myös muunsukupuolisuuden ymmärtämistä ja hyväksymistä osaksi itseä: ”vain varjot ovat mahdollisia” (VU, 75).

Teoksesta välittyy, kuinka ristiriitaista kokemus muunsukupuolisuudesta voi olla. Toisinaan olemassaolo tuntuu liiankin paljon, mutta toisinaan olemattomuuden ja aineettomuuden kokemus hyökyy kaiken yli. Kieli näyttelee suurta roolia sukupuolikokemuksen ilmaisussa, ja lukuisissa kohdissa teosta tuodaan ilmi sanastomme ja kielemme puutteellisuus suhteessa kokemuksen kuvaamiseen.

Mitkä sanat kuvaavat sukupuolta, miten? Entä jos oikeat sanat eivät ole sellaisia kuin ”muunsukupuolinen” vaan sellaisia kuin ”huojuva”, ”varjot”, ”kimmeltävä”, ”hiukkaset”? [--] ilman kehyksiään merkitsevät sanat jäävät ilmaan, niiden merkitys ei paikannu, niiden merkitys ei ole olemassa muille kuin minulle. (VU, 101.)

Kieli on olemassaolomme ja maailmassa olemisen tärkeimpiä välineitä. Mikäli yksilöllä ei ole tilaa ja kieltä itseilmaisuuksiin tai ruumiillista kuuluvuuden tunnetta, maailmassa oleminen muuttuu nopeasti ontologiseksi olemattomuudeksi. Olemassa oleminen ja oman sukupuolikokemuksen sanoittaminen kiteytyvät teoksessa pitkälti lauseeseen ”me emme ole mitään me tulemme olemaan kaikki” (VU, 112), jossa sukupuoli-identiteetti on toisaalta sirpaleinen ja sisältää osia hieman kaikesta, mutta joka ei samalla kertaa ole oikeastaan mitään määriteltyä. Lauseen voi myös tulkita niin, että tulevaisuudessa kaikki sukupuolikokemukset ovat määrittelyn ja kategorisoinnin ulkopuolella, jolloin muunsukupuolisten voidaan katsoa olevan edellä aikaansa.

Ei-binaariin sukupuolikokemukseen liittyy myös pelko tulevaisuudesta ja jatkumon epävarmuus. Pelkoa ja epävarmuutta tulevaa kohtaan ilmaistaan esimerkiksi ”kolmas huone” -osion viidentoista kohdan luettelossa siten, että lause ”Emme tiedä mitä tulee tapahtumaan” (VU, 95–120) toistuu kursivoituna muun pohdinnan keskellä kymmenen kertaa läpi osion. Tulkitsen tästä epävarmuudesta kumpuavan myös kohdan, jossa Viljanen pohtii humoristisen puolitusissaan tulevaisuudennäkymää muunsukupuolisten joutumisesta keskitysleirille:

Tulevaisuus, jossa valtio ottaa virallisesti käyttöön ”kolmannen sukupuolen”; ja jossa seuraavalla vuosikymmenellä [--] valtaan nousevat fasistit käyttävät tätä virallista kolmassukupuolisten rekisteriä hyväkseen löytääkseen ja likvidoidakseen meidät kaikki. (VU, 109.)

4 LOPUKSI

Tässä tutkimuksessa olen analysoinut ei-binaaria sukupuolikokemusta Taneli Viljasen *Varjoja, usvaa. Essee sukupuolesta.* -teoksessa. Tutkimuksen alussa esitin kysymykset, miten ei-binaari sukupuolikokemus ilmenee kohdeteoksessa ja millaisia ulottuvuuksia sukupuolikokemus pitää sisällään. Analyysini osoittaa, että muunsukupuolisuuden kokemus on hyvin kokonaisvaltainen ilmiö, jonka kuvaamiseen tai ilmaisuun sanat eivät aina riitä. Voidaan ehkä jopa sanoa, että muunsukupuolisuudella on aivan oma poetiikkansa, jota pystyy vain taiteen keinoin ilmaisemaan.

Gilles Deleuzen ja Félix Guattarin (2004) mukaan yhteiskuntamme on segmentoitunut palvelemaan binaariutta tietyillä elämänalueilla. Dualismi on mennyt jopa niin pitkälle, että siitä on tullut itsერიittonen, organisatorinen elin (Deleuze & Quattari 2004, 232). Sukupuolen kaltaisten, suurten binaarien kokonaisuuksien voidaan katsoa ulottuvan erilaisten molekulaaristen rakennelmien alueelle. Näillä rakenteilla on kahdensuuntainen suhde toisiinsa, ja esimerkiksi sukupuolella on kahdensuuntainen suhde kaikkeen elolliseen ja molekulaariseen. Sukupuolia voidaan siis nähdä olevan jopa tuhansia. Sukupuolen määrittelyminen vain käsitteiden mies ja nainen välillä, tai edes eri ihmisten välillä, on ongelmallista: sukupuoli rakentuu ihmisessä suhteellisenä kokemuksena kaikkeen olemassa olevaan. (Deleuze & Quattari 2004, 235.) Ajatus molekulaarisesti rakentuvasta sukupuolesta on mielenkiintoinen, ja avaa uudenlaista näkökulmaa sukupuolikokemuksen vapaudesta ja kokemuksen muutoksellisesta luonteesta. *Varjoja, usvaa* teoksen sisältämä kokemus muunsukupuolisuudesta on tulkintani mukaan ennen kaikkea molekulaarinen: "Sukupuoli, joka haarautuu joka hetki loputtomiksi uusiksi versoiksi. Sukupuoli, joka jakautuu joka hetki pienemmiksi hiukkasiksi; ehkä meissä kaikissa elää miljardeja sukupuolia, loputtomassa kuhisevan törmäilevässä liikkeessä? (VU, 99.)

Analyysini osoittaa myös, että muunsukupuolisuuden kokemus on molekulaarisuuden lisäksi liminaalinen. Liminaalisuudella viitataan olosuhteisiin, joissa vakiintuneet rakenteet, kuten binaari sukupuolijärjestelmä, ovat murtuneet, hierarkiat on käännetty ylösalaisin ja erilaisten traditioiden jatkuvuus ja tulevaisuudennäkymät ovat epävarmoja. Yksilö voi kokea olevansa tilojen, asioiden

ja tilanteiden välissä. (Horvath, Thomassen & Wydra 2015, 2.) Viljasen kuvaus binaarin sukupuolen ja muunsukupuolisuuden välillä kertoo vakiintuneen rakenteen murtumisesta. Sukupuolikokemus liikkuu kaiken aikaa rajapinnoilla ja vertautuu elämän ja kuoleman välillä häilyviin aaveisiin tai piilossa oleviin varjoihin. Muunsukupuolisen yksilön ”sukupuolitradiation” jatkuminen ja tulevaisuus ovat myös hyvin epävakaa pohjalla, sillä yhteiskunnallinen ja sosiaalinen kehitys tunnustuksen saamiseksi on hidasta, jopa olematonta.

Hermeneuttis-fenomenologinen lähiluku ohjasi analyysiani tutkimusprosessin loppuvaiheessa erikoiseen havaintoon: esseeteos on tulkintani mukaan täynnä kaihoa. Kaihon tunne näkyy teoksessa kahden eri toiveen muodossa. Ensimmäisenä toiveena on, ettei sukupuolta tarvitsisi määrittellä ja että sukupuolen pakkomäärittely poistuisi ajattelustamme. Koska yhteiskuntamme kuitenkin hanakasti tuntuu pitävän kiinni siitä, että sukupuoli tulee määrittellä ja ulottaa ihmisen kaikille elämänalueille, ensimmäistä toivetta seuraa toive määrittelyn vapaudesta. Mikäli sukupuoli on pakonomaisesti määriteltävä asia, tulisi jokaisella olla oikeus määrittellä itsensä niin ruumiillisesti kuin kielellisestikin kokemallaan tavalla.

On ongelmallista toisaalta ajatella, että syntyisi ”kolmas sukupuolikategoria”, sillä kyseinen kategoria saattaisi vahvistaa olemassaolollaan kahden binaarin asemaa sellaisenaan ja jatkaisi sukupuolisen lokeroimisen perinnettä jopa vahvistaen sitä. Tämän lisäksi ”kolmanteen kategoriaan” kuuluvien yksilöiden yritys toistaa kategoriansa mukaista sukupuolta olisi tyhjän toistamista: queer-ihmisillä ei vielä toistaiseksi ole sukupuolensa toistamista kuvaavaa, laajaa dokumentoitua historiaa (Ahmed 2006, 178; Honkasalo 2019). Toisaalta taas cis-heteronormatiivisuuden valta-aseman kitkeminen vaikuttaa työläältä, jolloin kolmannen kategorian virallinen tunnustaminen voisi viedä kehitystä eteenpäin.

Kokemus on ”oman äärellisen ymmärryksen rajat ylittävää vierauden tai toiseuden kohtaamista ja siten oman äärellisyyden kohtaamista, joka johtaa ymmärryksen laajenemiseen ja syvenemiseen.” (Toikkanen & Virtanen 2018, 18). Kokemukset ovat siis ainutlaatuisia, yksilöllisiä, mutta myös yhdistäviä ilmiöitä, jotka saattavat muuttaa meitä. Kokemus siitä, että tulee torjutuksi oman sukupuolikokemuksensa vuoksi, voi siis olla hyvin traumatisoiva, etenkin siksi, ettei oman äärellisyyden tunne välttämättä ole sisältä käsin tuleva tunne, vaan ulkopuolelta tuleva rajoitus. Tutkimukseni tulokset tukevat aiemmin tehdyn tutkimuksen viitoittamaa tietoa siten, että muunsukupuolisuutta on edelleen vaikeaa perustella yhteiskunnassamme. Ei-binaarilla sukupuolikokemuksella on patologisoitu leima. Muunsukupuolisuuden perusteluun vaaditaan paljon, mutta sille annetaan vain vähän mahdollisuuksia, esimerkiksi siksi, että sitä kuvaavat termit ja kieli on verrattain hyvin nuorta. Analyysini ja tulkintani vahvistavat myös sitä, että muunsukupuolisuuden kokemus ei ole yksinkertainen asia, vaan se koskettaa monia eri osa-alueita yksilön elämässä ruumiillisesta kokemuksesta kieleen. Kokemuksessa on valtavasti eri ulottuvuuksia, jotka ovat enemmän tai vähemmän ulospäin näkyviä.

Sukupuoli on ennen kaikkea sosiaalinen konstruktio (Butler 2006), jolloin sen toivoisi ulottuvan ja kurkottavan molekulaariseen moninaisuuteen – tai sitten sille annetun vallan soisi kuihtuvan kasaan kaikessa rauhassa ja lopulta menettävän merkityksensä. Tärkeintä lienee huomioida, että sukupuoli voi olla yhtä aikaa

miljooniin suuntiin ja objekteihin kurkottava, alati jakautuva kokemus, tai jotain sellaista, mikä ei ole yksilölle tärkeää tai määriteltävää. Joka tapauksessa sukupuolikokemuksen - olipa se binaari tai ei - tulee olla ihmisen itsensä määriteltävissä ilman syrjinnän tai häpeän vaaraa. Kehitys on hidasta, mutta jonkinlaista vapautta yksilön määrittelyyn on onneksi näköpiirissä, ainakin juridisessa mielessä. Sosiaalinen hyväksyntä muutoksille tuntuu seuraavan muuta kehitystä hitaammin perässä, mutta ehkä jonain päivänä voimme kaikki elää maailmassa, jossa kenenkään ei tarvitse kuulua vähemmistöön tai enemmistöön sukupuolikokemuksensa perusteella.

“Nähtävästi olen kuitenkin päättänyt yrittää tulla näkyväksi omiksi kuvittelemillani ehdoilla. Nähtävästi olen, tietämättäni, ihmeellisen optimistinen.” (VU, 66.)

LÄHTEET

Tutkimusaineisto

Viljanen, Taneli 2020. *Varjoja, usvaa. Essee sukupuolesta*. Helsinki: Osuuskunta Poesia.

Tutkimuskirjallisuus

Aarnio, Pyry 2022. *Transmaskuliinisuus ja sukupuoli-identiteetti kotimaisissa 2010-luvun realistisissa nuortenromaaneissa*. Kotimaisen kirjallisuuden pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto. <https://helda.helsinki.fi/handle/10138/350254> (11.12.2022.)

Ahmed, Sara 2006. *Queer phenomenology. Orientations, Objects, Others*. Durham and London: Duke University Press.

Beauvoir, Simone de 2000. *Toinen sukupuoli. (Le Deuxième sexe I et II, 1949)*. Suom. Annikki Suni. Jyväskylä: Tammi.

Butler, Judith 2004. *Undoing gender*. London and New York: Routledge.

Butler, Judith 2006. *Hankala sukupuoli. (Gender Trouble. Feminism, and the Subversion of Identity, 1990)*. Suom. Tuija Pulkkinen & Leena-Maija Rossi. Helsinki: Gaudeamus.

Deleuze, Gilles & Guattari, Felix 2004. *A Thousand Plateaus. Capitalism and Schizophrenia. (Mille Plateaux, 1987)*. Käännös Brian Massumi. London & New York: Continuum.

Haapala, Vesa 2010. III Lyriikka: Lyriikan kuvallisuus. Symboli ja allegoria. Aino Mäkikalli & Liisa Steinby (toim.) *Johdatus kirjallisuusanalyysiin*. Helsinki: SKS, 190–194.

Harjunen, Hannele 2010. Sukupuolittuneen ruumiin merkitykset ja muodot. Tuija Saresma, Leena-Maija Rossi & Tuula Juvonen (toim.) *Käsikirja sukupuoleen*. Tampere: Vastapaino, 241–242.

Heinämäki, Elisa 1995. Mitä ei voi nähdä - Matka katseen ja kosketuksen maailmaan Maurice Merleau-Pontyn ja Luce Irigarayn seurassa. *niin & näin* 4/1995, 43–46.

- Hekanaho, Pia Livia 2010. Queer-teorian kummia vaihteita. Tuija Saresma, Leena-Maija Rossi & Tuula Juvonen (toim.) *Käsikirja sukupuoleen*. Tampere: Vastapaino, 144–155.
- Honkasalo, Julian 2019. Yhteisöllisyyden merkitys rakenteellisen väkivallan vastarinnassa -luento 19.9.2019. Trans Futures: Theorizing Community Building as Resistance to Biopolitics -tutkimusprojekti. Helsingin yliopisto. <https://youtu.be/nRYOq5meikk> (11.12.2022)
- Horvath, Agnes, Thomassen, Bjørn 2015. Introduction. Liminality And The Search For Boundaries. Agnes Horvath, Bjørn Thomassen & Harald Wydra (ed.) *Breaking Boundaries. Varieties of Liminality*. New York & Oxford: Berghahn Books, 1–10.
- Hotanen, Juho 2010. Merleau-Ponty ja ruumiillinen subjekti. Timo Miettinen, Simo Pulkkinen & Joonas Taipale (toim.) *Fenomenologian ydinkysymyksiä*. Helsinki: Gaudeamus, 134–150.
- Jussila, Utu-Tuuli 2021. Miten sukupuoli näkyy? – utopiat ja normit muunsukupuolisten omakuvissa. Sukupuolentutkimuksen pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto. <https://helda.helsinki.fi/handle/10138/331414> (11.12.2022)
- Juvonen, Tuula 2019. Nimeämisen mahti. Sukupuolta ja seksuaalisuutta kuvaavien termien suhteisuudesta. *SQS – Suomen Queer-Tutkimuksen Seuran Lehti*, 13(1–2), 1–22.
- Karkulehto, Sanna 2007. *Kaapista kaanoniin ja takaisin*. Johanna Sinisalonen, Pirkko Saision ja Helena Sinervon teosten queer-poliittisia luentoja. Oulu: Oulun yliopisto. <http://jultika.oulu.fi/files/isbn9789514286117.pdf> (20.12.2022).
- Kekki, Lasse & Ilmonen, Kaisa 2004 (toim.). *Pervot pidot. Homo-, lesbo- ja queer-näkökulmia kirjallisuudentutkimukseen*. Helsinki: Like.
- Korsisaari, Eva Maria 2014. Keskeisiä kirjallisuudentutkimuksen suuntauksia. Outi Alanko-Kahiluoto & Tiina Käkelä-Puumala (toim.) *Kirjallisuudentutkimuksen peruskäsitteitä*. Helsinki: SKS, 290–309.
- Kotus & Kielikone Oy 2022a. *Aave*. Kielitoimiston sanakirja. <https://www.kielitoimistonanakkirja.fi/Aave> (23.12.2022).
- Kotus & Kielikone Oy 2022b. *Varjo*. Kielitoimiston sanakirja. <https://www.kielitoimistonanakkirja.fi/varjo> (23.12.2022).
- Kähkönen, Lotta 2018. Kehollinen kokemus, muutos ja sukupuolen moninaisuus. Jarkko Toikkanen & Ira A. Virtanen (toim.) *Kokemuksen tutkimus VI. Kokemuksen käsite ja käyttö*. Rovaniemi: Lapland University Press, 130–148.
- Lehti, Jasmin 2022. "Katsos on niin paljon väkeä joka ei sovi kesään eikä kevääseen eikä syksyyn." *Talvi kaapin metaforana Tove Janssonin teoksessa Taikatalvi*. Kirjallisuuden kandidaatintutkielma. Jyväskylän yliopisto. <https://jyx.jyu.fi/handle/123456789/81524> (11.12.2022).
- Merleau-Ponty, Maurice 1968. *The Visible And The Invisible (Le Visible et l'invisible)*, 1964). Ed. Claude Lefort. Käännös Alphonso Lingis. Evanston: Northwestern University Press.
- Merleau-Ponty, Maurice 2004. *The World of Perception (Causeries, 1948)*. Käännös Oliver Davis. London & New York: Routledge.

- Merleau-Ponty, Maurice 2012. *Phenomenology of Perception*. (*Phénoménologie de la perception*, 1945). Käännös Donald A. Landes. London and New York: Routledge.
- Miettinen, Timo, Pulkkinen, Simo & Taipale, Joonas 2010. Johdanto. Timo Miettinen, Simo Pulkkinen & Joonas Taipale (toim.) *Fenomenologian ydinkysymyksiä*. Helsinki: Gaudeamus, 9–24.
- Mikkonen, Kai 2014. Lukeminen tulkintana. Outi Alanko-Kahiluoto & Tiina Käkelä-Puumala (toim.) *Kirjallisuudentutkimuksen peruskäsitteitä*. Helsinki: SKS, 64–90.
- Pulkkinen, Simo 2010. Husserlin fenomenologinen menetelmä. Timo Miettinen, Simo Pulkkinen & Joonas Taipale (toim.) *Fenomenologian ydinkysymyksiä*. Helsinki: Gaudeamus, 25–44.
- Pöysä, Jyrki 2010. Kaksin tekstin kanssa. Lähiluku vaeltavana käsitteenä ja tieteiden välisenä metodina. Jyrki Pöysä, Helmi Järviluoma & Sinikka Vakimo (toim.) *Vaeltavat metodit*. Joensuu: Suomen Kansantietouden Tutkijain seura, 331–360.
- Rossi, Leena-Maija 2003. *Heterotehdas. Televisiomainonta sukupuolituotantona*. Helsinki: Gaudeamus.
- Rowen, Dylan 2018. "I am no longer a fiction but a real human being": The Modernist Queer Body in Patrick White's *The Twyborn Affair* (1979). *Hecate Press*, vol. 44, no. 1–2. Gale Literature Resource Center.
- Saarikangas, Kirsi 2002. Arki, koristeet ja moderni arkkitehtuuri. Tilan ja sukupuolen suhteista. Pauline von Bonsdorff & Anita Seppä (toim.) *Kauneuden sukupuoli. Näkökulmia feministiseen estetiikkaan*. Helsinki: Gaudeamus, 211–241.
- Selden, Raman, Widdowson, Peter & Brooker, Peter 2005. *A Reader's Guide To Contemporary Literary Theory*. Fifth edition. Harlow et al.: Pearson Longman.
- Seta ry 2021. *Sateenkaarisanasto*. Helsinki: Seta ry.
<https://seta.fi/sateenkaaritieto/sateenkaarisanasto/> (23.12.2022).
- Seta ry 2022. *Transsukupuolisuus. Sukupuoliristiriidan oirekuva*. Helsinki: Seta ry.
<https://seta.fi/sateenkaaritieto/sukupuolen-moninaisuus/transsukupuolisuus/> (23.12.2022).
- Säntti, Joonas 2019. Kettu, koira vai apila? Sukupuolettomuuden mahdollisuuksista suomalaisessa nykyfiktiossa. *SQS – Suomen Queer-Tutkimuksen Seuran Lehti*, 13(1–2), 69–77.
- Säntti, Joonas 2020. Aavesärkyä kertomuksen rakenteissa: kerronnalliset ja sukupuoliset rajanylitykset Taneli Viljasen teoksessa "Kaikki tilat ovat täynnä aaveita". *Niin & näin*, 27(2), 78–88.
- Säntti, Joonas 2021. Tunnetusti ja tiedetysti queerit. *SQS – Suomen Queer-Tutkimuksen Seuran Lehti*, 15(1–2), 80–86.
- Thomassen, Bjørn 2015. Thinking With Liminality. To The Boundaries of An Anthropological Concept. Agnes Horvath, Bjørn Thomassen & Harald Wydra (ed.) *Breaking Boundaries. Varieties of Liminality*. New York and Oxford: Berghahn Books, 39–60.
- Toikkanen, Jarkko & Virtanen, Ira A. 2018. Kokemuksen käsitteen ja käytön jäljillä. Jarkko Toikkanen & Ira A. Virtanen (toim.) *Kokemuksen tutkimus VI. Kokemuksen käsite ja käyttö*. Rovaniemi: Lapland University Press, 7–24.
- Trasek ry 2022. *Käsitteitä*. <https://trasek.fi/perustietoa/kasitteita/> (23.12.2022).

- Valk, Ülo 2018. Ontological Liminality of Ghosts: The Case of a Haunted Hospital.
Ülo Valk & Daniel Sävborg (ed.) *Storied and Supernatural Places. Studies in Spatial and Social Dimensions of Folklore and Sagas*. Helsinki: SKS, 93–113.
- Volanen, Jarkko 2018. *Saanko olla onnellinen? Kotimaisen nykykirjallisuuden sateenkaarihenkilöhahmot*. Kotimaisen kirjallisuuden pro gradu –tutkielma. Helsingin yliopisto.
<https://ethesis.helsinki.fi/repository/handle/123456789/18057> (11.12.2022).